

UTICAJ TURIZMA I DEMOGRAFSKIH RESURSA NA ODRŽIVI RAZVOJ REPUBLIKE SRPSKE

INFLUENCE OF TOURISM AND DEMOGRAPHIC RESOURCES TO THE SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF REPUBLIC OF SRPSKA

Darko S. Pašalić¹, Telekomunikacije RS
Stevo R. Pašalić², Univerzitet u Istočnom Sarajevu

Sažetak: Predmet istraživanja bila je identifikacija i valorizacija uticaja turizma i demografskih resursa na održivi razvoj Republike Srpske. U ovom radu istraživani su demografski resursi i turizam kao činioci održivog razvoja Republike Srpske. Oni, diverzifikacijom aktivnosti i generisanjem dodatnih prihoda, ublažavaju negativne ekonomske, socijalne i demografske tendencije u područjima Republike Srpske. Negativni demografski pokazatelji (posebno u ruralnim područjima) se nepovoljno odražavaju na raspoloživost i kvalitet ljudskih resursa, a preko njih i na mogućnosti razvoja turizma na ovom prostoru. U strategijama revitalizacije depopulacionih i pasivnih krajeva u Republici Srpskoj, turizam se navodi kao djelatnost koja će pospješiti razvoj, uspješno valorizovati postojeće prirodne, kulturne i demografske potencijale. Ovakav trend je uglavnom prisutan u odsustvu drugih razvojnih resursa, jer turizam vrednuje ono što je za druge privredne grane nebitno. U odsustvu drugih razvojnih resursa, turizam se javlja kao jedina opcija valorizacije navedenih prostora. U tom kontekstu, ni staro stanovništvo, ni oskudnija infrastrukturna opremljenost ne moraju po pravilu predstavljati veća ograničenja, pa bi odgovor na pitanje može li turizam biti faktor revitalizacije bio pozitivan.

Ključne riječi: depopulacija, razvoj turizma, dinamika stanovništva, migracije, strukture stanovništva.

Abstract: Subject of this research is an identification and valorization of tourism and demographic resources to the sustainable development of Republic of Srpska. This paper investigates the demographic resources and tourism as factors of sustainable development of the Republic of Srpska. They, by diversification of activities and generating additional revenue, mitigate the negative economic, social and demographic trends in the areas of the Republic of Srpska. Negative demographic indicators (especially in rural areas) adversely affect the availability and quality of human resources, and through them to the possibilities of tourism development in this area. In strategies for revitalization of depopulated and passive regions in the Republic of Srpska, tourism is mentioned as an activity that will enhance the development and successfully valorize existing natural, cultural and demographic potential. This trend is mainly present in the absence of other development resources since tourism evaluates what is for other industries unimportant. In the absence of other development resources, tourism has emerged as the only option of valorization of mentioned regions. In this context, neither aging population, nor scarce infrastructural facilities necessarily represent greater limitations, so that answer to the question of whether tourism can be a factor of revitalization would be positive.

Keywords: depopulation, tourism development, population dynamics, migrations, population structure.

I.UVOD

Smanjivanje broja stanovnika i demografsko praznjenje određenih prostora, jedan je od dominantnih demografskih procesa u Republici Srpskoj. Raspravljajući o smanjivanju depopulacije, najčešće se kao faktor revitalizacije navodi turizam. Njegov bi razvoj u emigracionim područjima sa redukovanim demografskim potencijalima, ali sa očuvanim prirodnim vrijednostima i bogatim etno nasljeđem, vjeruje se, ne samo zaustavio iseljavanje, već, eventualno, doveo do povratnih migracija i ekonomskog oporavka.

Velika diverzifikacija turističke ponude i raznovrsni alternativni oblici turizma koji podržavaju koncept održivog razvoja i predstavljaju novu paradigmu globalnog razvoja turizma, čini ovaj model još prihvatljivijim. Oni se po svojim suštinskim osobenostima javljaju kao antipod masovnom turizmu. Ekoturizam podrazumijeva sistemski sklad koji korespondira sa pojmom "skladnog svijeta" u kojem svi saraduju, a svaki njegov dio središte je što ne živi na račun drugih dijelova, nego postoji u zajednici sa prirodom i puno obzira prema budućim naraštajima (Krippendorf, 1986)

Turizmu se pripisuje moć da pospješiti društveno-ekonomski i demografski razvoj. Brojni su primjeri čitavih regija u kojima je turizam dominantna objedinjujuća djelatnost, a koje bilježe ekonomske komparativne prednosti u odnosu na regione koji ne razvijaju turizam. Oni jasno objašnjavaju zašto se turizam prepoznaje kao djelatnost-inicijator demografskog i privrednog oporavka, ali nisu dovoljni za generalizaciju po kojima se svaki pokušaj razvoja turizma nužno rezultira prosperitetom.

Koji su preduslovi da turizam zaista postane katalizator populacionog uspona ili oporavka može se reći tek nakon kompleksnih i interdisciplinarnih korelacionih istraživanja razvitka stanovništva i turizma. U njihovom nedostatku moguća su prevelika očekivanja, neadekvatna ulaganja, ambiciozni zahvati turističke izgradnje i nastanak spomenika turističke infrastrukture, koji svjedoče o neracionalnosti i promašajima. I pored uvjerenja da turizam može dovesti do demografske revitalizacije određenih krajeva, i pored konkretnih primjera koji to potvrđuju, iskustvo i istraživanja nam govore da se to ne dešava po automatizmu. Oslanjanje samo na postojanje sveopšte sistemske povezanosti

i vjerovanje u moć samoregulacije ova dva sistema, dovodi do stihijnosti koja ne mora rezultirati uspjehom.

Ideja ovog rada je da se na relaciji turizam – demografske karakteristike stanovništva prepoznaju najlogičnije sprege, konekcije u kojima sistemi bliže funkcionišu. Takođe se nastoji utvrditi postoji li univerzalno dejstvo turizma na demografski razvoj i uvijek pozitivna korelacija razvoja ova dva sistema. .

II. MATERIJAL I METODE

Ključno teorijsko pitanje demografske analize razvoja BH populacije predstavlja njihovo svrstavanje u "otvoreni" ili "zatvoreni" populacioni model. Osnovno značenje "otvorenog" modela je prisutnost obje komponenata ukupnog kretanja stanovništva (prirodno i mehaničko), dok kod "zatvorenog" modela kvantitativni i kvalitativni aspekti razvoja populacije nastaju pod isključivim uticajem prirodnog kretanja. Ovi modeli su značajni u sveukupnom razvoju, posebno za razvoj turizma u određenom prostoru.

U posljednje vrijeme sve veću pažnju dobijaju metode za mjerenje migracija i razumijevanje njihove izuzetno važne uloge u prostornoj dinamici ukupnog stanovništva, pri čemu demografija razvija vlastitu metodologiju istraživanja, prognoziranja i projektovanja. Migracije, uz natalitet (fertilitet) i mortalitet, spadaju u osnovne determinante razvoja stanovništva. Upravo zbog takve međusobne zavisnosti uobičajeno je posmatrati stanje mortaliteta i fertiliteta, kako bi se usmjeravao i razvoj mjera u području migracija. Zato se na migracije mogu, vrlo uspješno, primijeniti elementi zajedničkog koncepta analize mortaliteta i fertiliteta, prilagođeni problemu mjerenja migracija. Dosadašnja demografska istraživanja, pored kvantitativnih pristupa migracionim kretanjima, znatnu pažnju posvećuju problematici izučavanja i odabira migranata prema različitim obilježjima (polu, starosti, obrazovanju) kao i demografskim, ekonomskim i socijalnim karakteristikama migracija. Migracija je događaj u vremenu i zavisi o dužini intervala: $M_i = f(t, e)$. Uticaj stohastičke komponente (e) dodat je funkciji kao aditivni član.

Ključna demografska determinanta migracija jeste struktura stanovništva. Tu je prvenstveno riječ o starosno-polnoj, ali i obrazovnoj strukturi stanovništva. Svaka od tih struktura relevantna je za izradu demometrijskih migracionih modela, ako se raspolaze kvalitetnim empirijskim podacima.

Migracije shvaćene u svojoj prostornoj dimenziji redovno izazivaju poremećaje u starosno-polnoj strukturi stanovništva upravo zbog posebnih obilježja migranata prema starosti i polu.

Starosna struktura može se iskazati pomoću starosne varijable (d) u određenom vremenu (t). Migracije, naime, zavise o starosnoj strukturi određene populacije u vremenu (t), što se može izraziti relacijom:

$$M_i = f(d, t, e)$$

Većinu migranata čine mladi (Rogers, 1976). Migracije obuhvataju prvenstveno mlađe stanovništvo, jezgro

radnog i fertilnoga kontingenta, starosnu kohortu od 20 do 40 godina.

Linearni demometrijski model je uobičajeni model kojim se izražavaju odnosi među pojavama. Takvi modeli imaju važnu, stalnu karakteristiku: prisutnost stohastičke komponente. U praksi se mogu upotrebljavati modeli sa dvije varijable, ili više njih. Najčešće je u model uključena jedna demografska varijabla koja zavisi od vremena, ili jedna demografska varijabla koja zavisi od druge demografske ili nedemografske varijable. U tom slučaju se veza između takvih demografskih varijabli može iskazati različitim analitičkim formama modela.

Demografski modeli su u interakciji sa razvojem turizma na određenom prostoru, bilo da se radi o značajnim turističkim resursima, ili pak turističkim potencijalima.

III. REZULTATI I DISKUSIJA

A. Stanovništvo u funkciji razvoja turizma

Ukupna dinamika stanovništva može biti funkcija razvoja stanovništva. Razvoj turističke privrede svojim ekonomskim efektima stimuliše demografski razvoj. Utoliko je značajniji što se često razvijao u privredno nerazvijenim područjima gdje se, prema dosadašnjim iskustvima pokazao kao jedna od najpropulzivnijih djelatnosti za prevazilaženje regionalne nerazvijenosti.¹ Tako su zahvaljujući turizmu grupu nerazvijenih zemalja napustile Španija i Grčka, a uticaj turizma ogleda se u porastu stanovništva Majorke i Ibice u kojima je dinamika stanovništva bitno promijenjena nakon šezdesetih godina prošlog vijeka.

Razvoj turizma na Crnogorskom primorju poslije 60-tih godina prošlog vijeka označava početak njegovog djelovanja i na demografske promjene, jer Primorje tada mijenja populacioni dinamički model. Do tog perioda stanovništvo Primorja je raslo sporije od stanovništva Crne Gore, da bi u narednom periodu nastupili obrnuti procesi.

Od 63 lokalne zajednice u Republici Srpskoj tri su ostvarile indeks porasta stanovništva od 1991. do 2013. godine. Turizam je u njima imao značajnu ili pak dominantnu funkciju.

Tabela 1. Ukupna dinamika stanovništva lokalnih zajednica 1991-2013. (eksperimentalna grupa opština/gradova)

Naziv grada/opštine	1991.	2013.	Indeks
Banja Luka	195 692	185 042	94,5
Bijeljina	96 988	107 715	111,0
Laktaši	29 832	34 966	117,2
Grad Istočno Sarajevo	42 260	64 909	153,5
Trebinje	30 990	29 198	94,2

Izvor: Statistički godišnjak 1991., Preliminarni rezultati Popisa stanovništva 2013.

¹ Osnovni postulat međuzavisnosti demografskog razvitka i društveno-ekonomskog razvoja govori da se stanovništvo razvija i mijenja svoja obilježja pod direktnim i indirektnim uticajem društvenog razvitka.

Navedene tri lokalne zajednice (Pale kao lokalna zajednica je u okviru Grada Istočno Sarajevo), ostvarile su porast stanovništva usljed snažnijeg društvenoekonomskog razvoja, gdje značajno mjesto zauzima i turizam. Posebno je turizam uticao na indeks porasta stanovništva opštine Pale (Grad Istočno Sarajevo), gdje je smješten i najaktivniji turistički centar "Jahorina". Ako se posmatraju zone unutar ovih lokalnih zajednica, karakteristike njihove populacione dinamike pokazuju da je tu prisutan demografski razvoj (grad Banja Luka, Etno selo "Stanišić" u Bijeljini, Banje "Laktaši" i Slatina, TC "Jahorina", grad Trebinje).

Turistička funkcija u navedenim lokalnim zajednicama osim što valorizuje za druge privredne grane neatraktivne elemente, sublimira i podstiče povoljno djelovanje drugih determinanti stvarajući brojne komparativne prednosti za demografski rast naselja. Turizam forsira razvoj onih elemenata bez kojih sam ne funkcioniše (saobraćajnu i komunalnu infrastrukturu, prateće uslužne djelatnosti, specifičnu urbanizaciju itd.). Snaga turizma kao faktora populacionog porasta razlikuje se u zavisnosti od lokalnih faktora – saobraćajno-geografskog položaja, stepena urbanosti, blizine i značaja emitivnih centara, tipa turističkog mjesta i demografskih pojava i procesa koji su zatečeni u konkretnom prostoru.

Kao kontrolnu grupu od pet opština izdvojili smo one opštine koje imaju slabe ili izrazito slabe demografske resurse i gdje je depopulacija sve veća. Sve one imaju povoljne turističke resurse, koji su u pojedinim lokalnim zajednicama ublažili depopulaciju, dok su u drugima ostali samo na nivou turističkih potencijala, čiji je limitirajući faktor razvoja i vrlo nepovoljna demografska slika (ljudski resursi).

Tabela 2. Ukupna dinamika stanovništva lokalnih zajednica 1991-2013. (kontrolna grupa opština)

Naziv opštine	1991.	2013.	Indeks
Višegrad	21 190	10 668	50,3
Prijedor	112 470	89 397	79,5
Kozarska Dubica	31 606	21 524	68,1
Teslić ²	59 854	38 536	64,4
Foča	40 513	18 288	45,1

Izvor: Statistički godišnjak 1991., Popisa stanovništva 2013., Agencija za statistiku BiH, Sarajevo, 2016.

U grupu lokalnih zajednica koje već imaju razvijene određene vrste turizma (banjski turizam) spadaju Teslić, Kozarska Dubica i Višegrad. Turizam je u njima u značajnoj mjeri ublažio depopulaciju. U opštinama Prijedor i Foča vrlo su izraženi turistički potencijali, ali nije dostignut značajniji razvoj turizma, gdje je jedan od ključnih ograničavajućih faktora razvoja slabi demografski (ljudski) resursi. Izvjesno je da će izgradnja i stavljanje u funkciju "Andrić grada" u Višegradu u narednom periodu značajno promijeniti razvoj

² Opština Teslić ima razvijen banjski turizam, ali spada u grupu depopulacionih opština. Zahvaljujući turizmu "depopulaciona depresija" je znatno ublažena.

ove lokalne zajednice, ali i ublažiti vrlo nepovoljnu demografsku strukturu stanovništva.

B. Migracije stanovništva i turizam

Migracije stanovništva su mnogostruko vezane za turizam. Najjednostavniji, najkonkretniji, ali i najpovršniji način poimanja te veze je demografsko tumačenje turističkih kretanja kao vida najmasovnijih sezonskih migracija. Ukoliko bi se turistička kretanja podvrgla demografskoj analizi, za šta bi morali postojati precizniji i detaljniji podaci, dobili bi se rezultati o obimu i strukturama migranata, veoma korisni za turističku privredu i funkcionalnu organizaciju receptivnih mjesta. Pogodniji za naslovljenu problematiku je uticaj turističke privrede na definitivna preseljenja.

Porast stanovništva u turističkim regijama i turističkim mjestima se ostvaruje migracionom komponentom, te je lako zaključiti da su ona među najinteresantnijim migracionim centrima. Turizam kao *pull* faktor je u nekim područjima iskazao značaj adekvatan onom koji je imala industrijalizacija u drugim područjima. U razvijenijim turističkim mjestima turizam pospješuje ne samo definitivna preseljenja, već sezonsko migriranje radne snage.

Tabela 3. Unutrašnje migracije stanovništva Republike Srpske 2008-2015. godine (eksperimentalna grupa opština/gradova)

Naziv grada/opštine	Doseljeni	Odseljeni	Migracioni saldo
Banja Luka	10 721	5 551	5 170
Bijeljina	5 619	2 234	3 385
Laktaši	2 629	1 299	1 330
Grad Istočno Sarajevo	1 339	1 017	322
Trebinje	1 272	1 137	135

Izvor: Stanovništvo, Bilten 16, RZS, Banja Luka, 2016.

Kada je riječ o unutrašnjim migracijama, onda se obično imaju u vidu trajna preseljavanja. Kod nas, svaka promjena mjesta boravka koja je trajnog karaktera znači migraciju pod uslovom da je prekoračena granica nekog naselja. Pošto su granice naselja u stvari i administrativno određene, to je moguće da se pomenuta promjena i identifikuje.

Migracija je događaj u vremenu. Zavisno od dužine intervala u kojem se migracija posmatra (npr. u toku od jedne, pet ili deset godina), prosječan godišnji broj migranata biće veći ili manji. Ukoliko je interval duži, broj povratnika se može povećati, isto tako i broj lica koji ponovo migriraju. Mortalitetna komponenta postaje takođe značajnija kada se dužina intervala posmatranja migracije povećava. Svaka promjena mjesta boravka znači dva događaja: jedan odlazak (iseljenje) i jedan dolazak (useljenje). Za potpunije sagledavanje fenomena migracije bilo bi cjelishodno da se sagledaju uslovi migranata u mjestu doseljenja i u mjestu iseljenja, zatim promjene koje su uslijedile u karakteristikama lica koja su se iselila (profesionalna i socijalna mobilnost, karakter naselja iseljenja i useljenja i drugi uslovi). Poznato je

da čak i tekuća migraciona statistika nije uspjevala da na adekvatan način, metodološki i sadržajno, poveže oba ova događaja. Čini se da je i to problem, koji bi trebalo riješiti ako se želi da raspoloživa empirijska građa u većoj mjeri doprinese teorijskoj razradi fenomena migracije.

Tabela 4. Unutrašnje migracije stanovništva Republike Srpske 2008-2012. godine (kontrolna grupa opština)

Naziv opštine	Doseljeni	Odseljeni	Migracioni saldo
Višegrad	794	1 040	-246
Prijedor	661	1 065	-404
Kozarska Dubica	450	767	-317
Teslić	866	977	-111
Foča	1122	1151	- 29

Izvor: Stanovništvo, Bilten 16, RZS, 2016. godine

Očito je da je, uz ostale faktore, turizam u navedenim grupama opština/gradova imao uticaj, ne samo kao ekonomski faktor migracija, već i kao psihološki. Za razliku od podsticajne migracione uloge, turizam ispoljava i drugu vrstu dejstva. Ona se suočava u pojedinačnim naseljima koja nisu unutar turističkih regija i u kojima se razvijaju nemasovni oblici turizma. Manji ekonomski dometi ovih vidova turizma, manja ulaganja, nisu stimulativni za doseljavanja stanovništva. Procjena perspektivnosti turizma ovog tipa više utiče na odluku lokalnog stanovništva da li da emigrira ili ne. Ukoliko se procijeni da turizam može predstavljati dodatnu dobit za domaćinstva, raste i motivisanost za lokalno stanovništvo da u svom mjestu ostane i unapređuje turističku ponudu.

C. Stanovništvo i turistički sistem

Strukture stanovništva na različite načine koreliraju sa elementima turističkog sistema. S obzirom da turizam nije faktor koji radikalizuje društvene okolnosti, ne može bitnije uticati na biološke strukture. Ni starosna struktura stanovništva nije neposredan izraz promjena pokrenutih djelovanjem turizma. Turizam na izmjene u starosnoj strukturi stanovništva djeluje preko starosne strukture migranata.

Promjene izazvane razvojem turizma najdirektnije se ogledaju u ekonomskim strukturama stanovništva. Prostori i mjesta u kojima se razvija turizam kao dominantna privredna grana pokazuju adekvatno veliko učešće tercijarnog sektora u strukturi aktivnog stanovništva po djelatnosti. Turizam povećava broj centara rada, razvoj komplementarnih djelatnosti, zaposlenost, utiče na veće angažovanje ženske radne snage i često uzrokuje direktan prelaz iz primarnih u tercijarne djelatnosti.

Tabela 5. Dolasci i noćenja turista u Republiku Srpsku 2015. godine (eksperimentalna grupa opština/gradova)

Grad/opština	Broj dolazaka	Od toga inostranih	Broj noćenja	Od toga inostranih	Prosjeck boravka
Republika Srpska	294 781	136 210	686 944	320 183	2,3
Banja Luka	78 839	43 499	125 933	73 918	1,6
Bijeljina	23 059	9 959	41 025	19 497	1,8
Laktaši	13 938	7 775	22 840	14 341	1,6
Grad Istočno Sarajevo	54 705	19 368	137 676	61 070	2,5
Trebinje	28 766	17 156	40 622	23 196	1,4

Izvor: Turizam, Bilten 12, RZS, Banja Luka, 2016. godine

Podaci u tabeli 5. pokazuju da je eksperimentalna grupa opština/gradova imala najveći broj dolazaka i noćenja turista (domaćih i inostranih). Ukupan broj dolazaka je 60% od svih dolazaka u Republiku Srpsku 2014. godine, dok je ukupan broj noćenja procentualno manji i iznosi 45,7% od ukupnog broja noćenja u Republici Srpskoj. Evidentan je vrlo nizak prosječan broj dana boravka turista (od 1,5 dana Trebinje, do 2,9 dana Pale), što je ispod prosjeka za Republiku Srpsku (2,6 dana). Kratak boravak turista na prostoru Republike Srpske, ali i eksperimentalnih opština/gradova, govori o dominantnosti tranzitnog turizma.³

Tabela 6. Dolasci i noćenja turista u Republiku Srpsku 2015. godine (kontrolna grupa opština)

Grad/opština	Broj dolazaka	Od toga Inostranih	Broj noćenja	Od toga inostranih	Prosjeck boravka
Republika Srpska	294 781	136 210	686944	320 183	2,3
Višegrad	6 780	3 549	26 082	9 831	3,8
Prijedor	8 874	3 121	17 365	6 305	1,9
Kozarska Dubica	3 349	2 034	11 873	4 027	3,5
Teslić	37 393	10 979	189 613	72 401	5,1
Foča	10 250	5 549	15 860	7 916	1,5

Izvor: Turizam, Bilten 12, RZS, Banja Luka, 2016. godine

Udio kontrolne grupe opština u ukupnom broju dolazaka u Republiku Srpsku je 19,5%, dok je udio u ukupnom broju noćenja znatno veći i iznosi 38,5%. Očekivano, radi se o vrlo razvijenom banjском turizmu u Tesliću (najposjećenija Banja Vrućica u Srpskoj), ali i u Kozarskoj Dubici i Višegradu. To pokazuje i prosječna dužina boravka turista, koja je prirodno najduža u banjским turističkim centrima. Ovdje se radi i o depopulacionim opštinama, čija bi "demografska depresija" bila znatno veća da nema uticaja razvoja turizma u njima. Foča ima izuzetno atraktivne turističke potencijale koji se nisu znatnije razvili na ovom prostoru.

³ Tranzitni turizam je najdominantniji na prostoru Srpske

Uticaj turizma na promjene u ekonomskim strukturama stanovništva zasniva se na radno-intenzivnom karakteru ove djelatnosti, zbog čega je razvoj turizma praćen povećanjem aktivnosti. Konkretan obim radne snage u turizmu, na prvi pogled je najpouzdaniji pokazatelj ekonomskog značaja turizma. Takođe, potreba za kompleksom turističkih usluga podstiče razvoj niza drugih djelatnosti iz privrede i van nje, pa treba uzeti u obzir indirektno dejstvo na porast broja aktivnih u djelatnostima koje učestvuju u formiranju turističke privrede.

Aktivnost ženskog stanovništva zavisi od mnogih faktora, koji su ili sociološke ili ekonomske prirode. Veličina porodice, stav prema ženskom radu (pod uticajem religije ili običaja) i razvijenost privrede, a sem toga već pomenuta ekonomska struktura ukupnog stanovništva, su osnovni činioci koji opredeljuju visinu opšte stope aktivnosti ženskog stanovništva.

Turizam se često ističe kao djelatnost koja utiče na emancipaciju žena i povećava aktivnost ženske radne snage. Postoji uvjerenje da proces emancipacije žene može biti manje ili više dinamičan u zavisnosti od izbora osnovnih pravaca razvoja društva, i da li ta djelatnost neposredno radno angažuje žene, što se tumači kao osnovni faktor emancipacije (Uskoković, 1988). Turizam otvara veće mogućnosti aktiviranja ženske radne snage. Nemasovni oblici turizma mogu imati ovakve efekte, ali se u sumi ne iskazuju kao značajan pomak koji bi bio indikator demografskih procesa.

Izmjene u strukturi organizacije i ekonomskim karakteristikama domaćinstava mogu da daju jednu od najboljih ilustracija uticaja turizma jer na najbolji način oslikavaju ukupnost promjena i ekonomskih i socijalnih.

Domaćinstva u turističkim regijama, u kojima sa razvojem turizma dolazi do procesa urbanizacije, pokazuju orijentaciju na nepoljoprivredne djelatnosti, novog načina ekonomskog angažovanja domaćinstava. Promjene u domaćinstvima su odraz prilagođavanja novonastalim društveno-ekonomskim okolnostima i prikazuju ukupnost društvenog preobražaja na ekonomskom, demografskom i socijalnom planu.

Turizam vrši promjene u svim domaćinstvima, a ne samo u onim koja su direktno uključena u turističku ponudu. Dolazi do socijalne diferencijacije domaćinstava, i socijalne stratifikacije. Promjene u domaćinstvima su mnogo očiglednije u socijalnom smislu nego u demografskom, i zato se ne mogu u potpunosti objasniti tradicionalnim demografskim analizama.

Stanovište je da bi specijalizovane turističke ponude koje podržavaju postojeću strukturu naselja, oblike domaćinstava i radikalno ne mijenjaju porodičnu i socijalnu organizaciju, a omogućavaju ekonomsku dobit, dovele do usklađenog ekonomskog i demografskog razvoja. Razvoj turizma u pasivnim krajevima se mora bazirati na detaljnim analizama potencijala, turističkog tržišta i mogućnosti plasmana, a kao razvojni rezultat posmatrati ne samo pozitivne demografske pomake, već i uspostavljanje sklada privrednog kompleksa i kompleksa stanovništva.

IV. ZAKLJUČAK

Veze turističkog i demografskog razvitka su izuzetno kompleksne. Analitički instrumentarij kojim bi se potvrdila ukupnost efekata faktorskog djelovanja turizma na stanovništvo ne postoji. Međutim, makar i fragmentarno uočavanje globalnih pozitivnih posljedica ima važnost zbog etiketiranja turizma kao faktora revitalizacije i stimulatora ekonomskog razvoja.

Utjecaji turizma se najbolje mogu dokumentovati u turističkim regijama, jer je u njima u najvećoj mjeri moguće izolovati dejstvo ovog faktora. U funkcionalno heterogenim regijama, oni su modifikovani i manje očigledni.

Ni mnogo detaljnija elaboriranja naslovljene problematike ne bi mogla da daju konačne odgovore, kako zbog flotantnosti samog faktora i njegovih nebrojenih razvojnih formi, tako i zbog autonomnosti sistema stanovništva. Ipak se turizam uporno apostrofira kao faktor revitalizacije prostora sa nepovoljnim demografskim trendovima.

U odsustvu drugih razvojnih resursa, turizam se javlja kao jedina opcija valorizacije takvih prostora. U tom kontekstu, ni staro stanovništvo, ni oskudna infrastrukturna opremljenost ne moraju po pravilu predstavljati veća ograničenja, pa bi odgovor na pitanje može li turizam biti faktor revitalizacije bio pozitivan.

Skupi projekti u naseljima bez adekvatnih demografskih potencijala i sa zahtjevima za stručnim kadrovima (skupi skijaški centri, npr. Igrište, Vlasenica) mogu biti kontraproduktivni, još jedna u nizu promašenih investicija. Turizam kao niskoakumulativna djelatnost ne ispoljava brzo ekonomske efekte. Kada je u pitanju demografski razvoj, iako je turizam za relativno kratko vrijeme u pojedinim regijama postigao efekte nemjerljive sa drugim djelatnostima, njegova dejstva su mahom dugoročna i imaju odloženo dejstvo. Razvoj turizma u pasivnim krajevima se mora bazirati na detaljnim analizama potencijala, turističkog tržišta i mogućnosti plasmana, a kao razvojni rezultat posmatrati ne samo pozitivne demografske pomake, već i uspostavljanje sklada privrednog kompleksa i kompleksa stanovništva.

LITERATURA

- [1] Breznik, D. (1977). Demografija – analiza, metodi i modeli. CDI.IDN, Beograd
- [2] Cicvarić, A. (1980). Turizam i privredni razvoj Jugoslavije. Informator, Zagreb
- [3] Dessler, G. (2007). Основи менаџмента људских ресурса. Data status, Београд
- [4] Đurđev, B. (2001). Osnovne tehnike u demografiji. Zmaj, Novi Sad
- [5] Krippendorff, J. (1986). Putujuće čovječanstvo. Liber, Zagreb
- [6] Nejašmić, I. (2005). Demogeografija. Školska knjiga, Zagreb
- [7] Page, S. (2007). Toutisam Management, 2nd edition. Elsevier, Oxford

[8] Pašalić, S. i drugi (2006). Demografski razvoj i populaciona politika Republike Srpske.

Izdavačko preduzeće Mladost, Bijeljina

[8] Pašalić, S., Pašalić, D. (2009). Ruralna područja kao turističke destinacije Republike Srpske.

Zbornik radova, Univerzitet Sinergija, Bijeljina

[9] Pašalić, S. (2010). GIS – primjena u planiranju i upravljanju održivim razvojem, turizma BiH.

Zbornik radova, Univerzitet Sinergija, Bijeljina

[10] Statistički bilten br.12, RZS, Banja Luka, 2016.

[11] Uskoković, B. (1988). Turizam Crne Gore. Institut za društveno-ekonomska istraživanja i Univerzitetska riječ, Titograd – Nikšić

[12] Vlahović, S.. (2007). Upravljanje ljudskim resursima i njegova primjena u turizmu i hotelijerstvu.

u Hotelsko poslovanje, Univerzitet Singidunum, Beograd

[13] Wertheimer-Baletić, A. (1999). Stanovništvo i razvoj. Mate, Zagreb